

Nd.

578. Frumvarp til laga

um Egilsstaðakaupþún í Suður-Múlasýslu.

Frá allsherjarnefnd.

1. gr.

Jarðirnar Egilsstaðir, Kollsstaðir og Kollsstaðagerði í Vallahreppi og jarðirnar Eyvindará, Miðhús og Dalhús ásamt eyðibýlinu Þuriðarstöðum í Eiðahreppi í Suður-Múlasýslu skulu framvegis vera sérstakt sveitarfélag í Suður-Múlasýslu og nefnast Egilsstaðahreppur.

2. gr.

Hreppamörk hins nýja hrepps eru þessi:

1. Að sunnan, milli Vallahrepps og Egilsstaðahrepps, landamerki jarðanna Kollsstaða og Kollsstaðagerðis annars vegar og Höfða hins vegar, frá Lagarfljóti í Eyvindará, en síðan skiptir Eyvindará hreppnum inn til afrétta.
2. Að austan Fjarðarheiði og Gagnheiði.
3. Að norðan, milli Eiðahrepps og Egilsstaðahrepps, landamerki jarðanna Eyvindará og Miðhúsa annars vegar, en Finnsstaða og Uppsala hins vegar, úr Eyvindará og inn á afrétti á Fjarðarheiði.
4. Að vestan Lagarfljót.

3. gr.

Ríkisstjórnin gengst fyrir stofnun kaupþúns í Egilsstaðahreppi, og er henni heimilt að verja fé úr ríkissjóði, ef það er fyrir hendi, en taka það að láni að öðrum kosti, til þeirra framkvæmda, sem í lögum þessum greinir.

4. gr.

Ríkisstjórninni er heimilt að kaupa jarðir þær, sem um getur í 1. gr., eða spildur úr þeim eins og með þarf til að tryggja hinu nýja kaupþúni nægilegt land. Náist ekki samningar um kaup á nægilegu eða hentugu landi til hinna fyrirhuguðu framkvæmda, getur ríkisstjórnin látið taka eignarnámi í því skyni hvert það landsvæði innan hreppsins, sem hún telur nauðsynlegt að ná eignarhaldi á vegna kaupþúnsins.

Um framkvæmd eignarnámsins fer eftir lögum nr. 61/1917.

5. gr.

Ríkisstjórnin lætur gera skipulagsuppdrátt af hinu fyrirhugaða kaupþúni og aðliggjandi ræktunarlandi, og fyrir en hann hefur verið staðfestur má ekki gera nein mannvirki innan takmarka hreppsins nema meðmæli skipulagsstjóra og samþykki ríkisstjórnarinnar komi til.

6. gr.

Ríkisstjórnin sér um, að komið verði upp nauðsynlegu gatnakerfi jafnóðum og þörf krefur á svæði því, sem kaupþúninu er ætlað að standa á. Hún lætur leiða vatn til kaupþúnsins og leggur höfuðvatnsæðar og aðalskolpleiðslur um kaupþúnið.

allt samkvæmt því, sem sýnt er á skipulagsupprætti, að vera eigi. Hún lætur og reisa rafstöð í kaupúninu og leggja um kaupúnið aðalleiðslur og heimtaugar, eins og venja er um rafveitur sveitarfélaga.

7. gr.

Þegar ríkissjóður hefur eignast land það, sem kaupúninu er ætlað að standa á, og hæfilegt land annað til ræktunar er tryggt íbúum kaupsins, getur ríkisstjórnin falið hreppsnefnd Egilsstaðahrepps að hafa á hendi framkvæmdir allar, er lúta að meðferð og hagnýtingu lóða og landa samkvæmt staðfestum skipulagsupprætti og byggingarsamþykkt kaupsins, sem ráðherra hlutast til um, að sett verði. Lóðagjöld skulu ákveðin í reglugerð, sem ráðherra setur að fengnum tillögum hreppsnefndar.

8. gr.

Þegar ríkissjóður hefur komið upp vatnsveitu, skólaveitu og rafveitu í Egilsstaðakaupúni, skal afhenda þau fyrirtæki öll með sérstökum samningi hreppsnefnd Egilsstaðahrepps, er þá tekur við rekstri þeirra og viðhaldi á eigin ábyrgð með sama hætti og tíðkast um rekstur sveitarfélaga á slíkum fyrirtækjum.

Viðhald gatna hvílir og að öllu leyti á hreppssjóði.

9. gr.

Egilsstaðahreppur tekur að sér framfærslu allra þeirra, er öðlazzt hafa eða öðlast kunna framfærslurétt á því svæði, sem hreppurinn tekur yfir.

10. gr.

Egilsstaðahreppur greiði hvorum fyrir sig, Vallahreppi og Eiðahreppi, fullar bætur fyrir missi tekna af þeim landsvæðum, sem frá þeim hreppum eru tekin. Við ákvörðun bótagreiðslna þessara skal þó ekki meta Vallahreppi sem tekjumissi útsvarsgreiðslur eða aðrar tekjur, sem hann hefur fengið frá nýbyggðinni í Egilsstaðalandi síðan 1943.

Útsvörum, sem jafnað er niður í Eiðahreppi og Vallahreppi árið 1947 á þá gjaldendur, sem koma til með að verða í Egilsstaðahreppi eftir að skiptin hafa farið fram, skal skipta þannig, að helmingur þeirra renni í hreppssjóð Egilsstaðahrepps, en helmingur í hreppssjóð hinna hreppanna hvors um sig, eftir því sem við á.

Að öðru leyti fara skiptin fram samkvæmt ákvæðum sveitarstjórnarlaga, eftir því sem við verður komið. Ríkissjóður lánar Egilsstaðahreppi bótafé þetta, og heimilt er ríkisstjórninni að gefa eftir allt að helmingi lánsins að tveim árum liðnum, ef þess verður talin þörf.

11. gr.

Nú næst ekki samkomulag um bætur þær, er Egilsstaðahreppur á að greiða samkv. 10. gr., og skal þá Hæstiréttur nefna þrjá menn í gerðardóm, og ákveður hann bæturnar. Kostnað af gerðardómnum greiðir ríkissjóður.

12. gr.

Lög þessi öðlast gildi 1. júlí 1947.

Ríkisstjórnin skal sjá um, að lögmaet hreppsnefndarkosning geti farið fram í Egilsstaðahreppi fyrsta sunnudag í júlímánuði 1947. Allir, sem búsettir voru 1. janúar 1947 á því svæði, sem hinn nýi Egilsstaðahreppur tekur yfir, eiga kosningarrétt við þær hreppsnefndarkosningar.

Greinargerð.

Félagsmálaráðuneytið hefur óskað þess, að nefndin flytti frv. þetta. Nefndin hefur orðið sammála um að verða við þessari beiðni, en einstakir nefndarmenn áskilja sér rétt til að flytja eða fylgja breytingartillögum, sem fram kunna að koma. — Frv. fylgdi svo hljóðandi greinargerð:

Að því er bezt verður vitað er upphaf þessa máls, að efnt yrði til þorpsmyndunar að Egilsstöðum á Völlum á Fljótsdalshéraði, samþykkt, er gerð var á fjórðungsþingi Austfirðinga árið 1943, þar sem farið var fram á það við ríkisstjórnina, að hún léti skipulagsnefnd ríkisins gera frumdrög að skipulagi fyrir þorp á Egilsstöðum og keypti hæfilegt land þar vegna væntanlegs kaups, er þar mundi rísa. Var málið flutt á þeim grundvelli við stjórn Björns Þórðarsonar, sem lagði fyrir skipulagsstjóra að gera drög að skipulagsuppdrætti fyrir kaups á Egilsstöðum og velja því stað.

Var þetta gert, og um líkt leyti — 1944 — var reist sjúkrahús og tveir lækni- bústaðir á Egilsstöðum og þá stuðzt við skipulagstillögur Harðar Bjarnasonar skipulagsstjóra.

Hið næsta, sem gerist í málinu, er frásagnar þykir vert, er það, að Alþingi samþykkti 27. apríl 1946 eftirfarandi þingsályktun:

„Alþingi ályktar að heimila ríkisstjórninni að kaupa fyrir hönd ríkissjóðs spildu þá úr landi Egilsstaða í Suður-Múlasýslu, sem að dómi skipulagsnefndar ríkisins þarf á að halda vegna myndunar þorps á þessum stað. Enn fremur heimilast ríkisstjórninni að greiða fyrir byggingu þorpsins með því að láta gera vegi, vatnsveitu, skolpveitu, byggja rafstöð o. fl.

Kostnaður við þessi mannvirki greiðist úr ríkissjóði, enda verði þau eign ríkissjóðs, þangað til öðruvísi kann að verða ákveðið.“

Þingsályktun þessa höfðu flutt í þinginu þeir: Finnur Jónsson félagsmálaráðherra, Eysteinn Jónsson þni. Suður-Múlasýslu, Jón Pálmason forseti sameinaðs Alþingis, Lúðvík Jósefsson landskjörinn þingmaður og Páll Zóphóníasson þm. Norður-Múlasýslu.

Gerðu þeir svofellda grein fyrir tillögunni:

„Það er nú fyrirjáanlegt, að á næstu árum myndast þorp í landi Egilsstaða í Suður-Múlasýslu, enda hin mesta þörf á því. Er þá áriðandi að gera sem fyrst ráðstafanir viðvikjandi landi undir þorpsbyggðina og aðrar ráðstafanir, svo sem vegalagningu, vatnsveitu, skolpveitu o. fl. Ekki þykir sennilegt, að fyrir þessu verði séð í tíma nema ríkið hafi hér nokkra forgöngu í fyrstu. Gefur þingsályktunartillagan heimildir til þess. Er það fyrsta skrefið. Síðan verður sem skjótast að ákveða um framtíðarskipun þessara mála, svo sem hreppaskipan í framtíðinni o. fl. Er gert ráð fyrir, að þau mál verði undirbúin í samráði við hlutaðeigendur í sambandi við þær framkvæmdir, sem þáttill. gerir ráð fyrir.“

Með samþykkt þessarar þingsályktunartillögu var málið komið í hendur ríkisstjórnarinnar.

Í júnímánuði 1946 fól þáv. félagsmálaráðherra, Finnur Jónsson, eftirlitsmanni sveitarstjórnarmálefna, Jónasi Guðmundssyni, að fara austur á Hérað og athuga sem bezt allt, er að máli þessu lyti, og gefa ráðuneytinu skýrslu um það og gera tillögur um, með hverjum hætti málið mundi bezt upp tekið til endanlegrar lausnar.

Skýrsla eftirlitsmanns er ýtarleg og skýrir málið vel, og er hún því tekin upp hér svo að kalla orðrétt.

Eftirlitsmaður sveitarstjórnarmálefna,

Rvík, 22. júlí 1946.

Samkvæmt fyrirætlum yðar, hr. félagsmálaráðherra, fór ég í júlíbyrjun austur að Egilsstöðum á Völlum til þess að athuga ýmis atriði varðandi hina fyrirhuguðu

þorpsmyndun þar og þá sérstaklega, hversu mikið land mundi nauðsynlegt að kaupa í sambandi við þorpsmyndun þarna og hvernig haganlegast yrði komið sveitarstjórn þar, svo komið yrði hjá þeim árekstrum, sem venjulega verða milli sveitarinnar og þorpsins, þar sem þau vaxa upp.

Ég dvaldi á Egilsstöðum í nokkra daga og kynnti mér þetta mál og allar aðstæður eftir föngum, og mun nú hér á eftir gera grein fyrir því, hvernig þetta kom mér fyrir sjónir og hverjar tillögur mínar eru í þessu efni.

Egilsstaðir á Völlum liggja í norðurenda Vallahrepps — eru nyrta jörðin í þeim hreppi — og eru landamerki jarðarinnar á eina hliðina Lagarfljót, en hina Eyvindará, sem skilur Vallahrepp og Eiðahrepp. Á nesi því, sem myndast milli Eyvindará og Lagarfljóts, er flugvöllur sá, sem tekinn var eignarnámi fyrir skemmstu. Á Egilsstöðum og næsta nágrenni mætast fimm þjóðvegir: 1) Fagradalsbraut, er liggur til Reyðarfjarðar, Eskifjarðar og Norðfjarðar. 2) Vallavegur, er liggur fram á Velli og einnig fram í Skriðdal og suður til Breiðdals. 3) Eiðavegur, sem liggur út að Eiðum og út í Hjaltastaðabíngi og síðar út að Héraðsflóa. 4) Fjarðarheiðarvegur til Seyðisfjarðar. 5) Austurlandsvegurinn, sem liggur norður yfir Lagarfljótsbrú og upp á Jökuldal og síðan norður í land.

Af þessari einstæðu legu Egilsstaða er augljóst, að þar muni verða miðstöð samgangna í Héraði, eins og líka hefur verið um alllangt skeið. Þegar við þetta bætist svo, að flugvöllur er þarna ágætur og Lagarfljótið er þarna svo breitt, að vel er nothæft fyrir sjóflugvélar, virðist svo sem þarna muni alveg tvímælalaust vaxa upp mikil byggð á næstu árum.

Sumarið 1944 var byggt á Egilsstöðum sjúkrahús og læknisbústaður fyrir tvo lækna. Þar var og um svipað leyti byggt hús yfir dýralækninn á Austurlandi. Allir þessir lækna sitja nú þarna, og eykur það ekki lítið ferðafólksstrauminn að Egilsstöðum. Þegar eftir þessar framkvæmdir fór að bera á því, að fólk vildi setjast að á Egilsstöðum, og var þá leitað til skipulagsnefndar ríkisins um athugun á byggðasvæði þar í nágrenninu, og valdi hún sérstaklega holtin upp af Egilsstaðabænum. Var gerður bráðabirgða-skipulagsuppdráttur af því svæði sumarið 1945, og hófust þá þegar húabyggingar þar.

Nú eru þarna 5 fullgerð eða nær því fullgerð íbúðarhús og önnur 5 í byggingu, og munu þau vera orðin íbúðarhæf með haustinu. Þá eru þarna einnig í byggingu verkstaði til að annast viðgerðir á bílum og búvélum, og loks hefur Kaupfélag Héraðsbúa á Reyðarfirði nú þegar byggt stóra húð þarna og flutt þangað vörur, og loks hefur það ákveðið að hefjast handa nú í sumar um byggingu stórs sláturhúss á þessum stað, og hefur skipulagsnefnd staðsett það hús fyrir kaupfélagið.

Allt þetta hefur gerzt á aðeins einu ári, og af öllu er greinilegt, að þessi þróun mundi halda áfram jafnvel með enn meiri hraða á næstunni. Það er því, að mínum dómi, fullkomin þörf á því, að ríkisvaldið hafi hönd í bagga með vexti þessa þorps þegar frá byrjun, svo að þarna lendi ekki allt í ógöngum og vandræðum fyrr en varir.

Sú spurning skýtur að vonum fljótlega upp kollinum, á hverju íbúar þessa þorps muni eiga að lifa. Svárið verður það, að þeir muni að sumu leyti lifa á ýmiss konar starfrækslu, sem upp kemur í þorpinu smátt og smátt, svo og byggingarvinnu, sem verður mikil þar meðan þorpið er að byggjast og út um allar sveitir þarna í kring, þar sem erfitt er að byggja nokkuð vegna mannfæðar, og loks mun þetta fólk lifa að verulegu leyti á ræktun þess lands, sem þarna er umhverfis. Það nær náttúrlega engri átt að stofna til landlauss sveitaþorps, sízt þegar nægileg ræktanleg lönd eru þarna alls staðar umhverfis.

Skipulagsnefnd ríkisins hefur nú þegar gert lauslegan skipulagsuppdrátt af svæði því, sem liggur innan Eiðavegar, Austurlandsvegur og Fagradalsbrautar í landi Sveins Jónssonar á Egilsstöðum, og standa á því svæði nú öll þau hús, sem byggð hafa verið þar síðan 1944, nema verzlunarhús Kaupfélags Héraðsbúa. Hefur Kaupfélag Héraðsbúa nýlega keypt þarna nokkurt land af Péttri Jónssyni á Egilsstöðum. Þeir, sem hingað til hafa byggt í landi Sveins Jónssonar, hafa fengið lóðar-

samninga til 50 ára, og er leigan mjög skapleg. Engin ræktunarlönd fylgja húsunum og vafasamt, hvort lóðin er nægileg fyrir hæfilegan garð til kartöflu- og rófnaræktar auk sjálfs býlisins. Hvar íbúar þorpsins eiga að fá ræktunarland, er því algerlega óleyst mál enn.

Það er mitt álit, að land það, sem fyrirhugað er til þorpsmyndunar á Egilsstöðum, sé allt of lítið og nauðsynlegt sé, áður en nokkru verulegu fé er varið af hálfu ríkisins til framkvæmda þar, að tryggja eignarumráð miklu stærra lands en fánlegt er á Egilsstöðum. Tel ég, að það yrði bezt gert með því að kaupa þær tvær jarðir, sem þarna liggja næst, Eyvindará og Miðhús. Hafa þær báðar mikið ræktanlegt land, og á Miðhúsum er ágætt bæjarstaði, er Egilsstaðaásana þrýtur. Í miðhúsalandi er auk þess sú eina á þarna um slóðir, sem til mála gæti komið að virkja, ef bið yrði á heildarvirkjun á Austfjörðum.

Væri að því ráði hnigið að kaupa þessar jarðir, sem ég áður nefndi: Eyvindará og Miðhús, en þær eru báðar í Eiðahreppi, en liggja að Vallahreppi og Egilsstaðalandi, virðist mér rétt að mynda þarna sérstakt sveitarfélag þegar í stað, Egilsstaðahrepp, — eða hvað sem sá hreppur yrði nefndur. Hann yrði að vísu fremur fámennur nú í byrjun, en mundi fljótt vaxa. Í hinu nýja þorpi á Egilsstöðum er talið, að verði 68 manns nú í haust. Þar við bætist svo heimilisfólk á þeim bæjum, sem ég legg til, að teknir verði í hreppinn, og eru íbúar þar um 40 alls, svo það yrðu um 100 manns í hinum nýja hreppi, ef hann yrði stofnaður í haust. Tel ég það fyrir allra hluta sakir æskilegast og heppilegast, að þarna verði þegar í stað myndað sérstakt sveitarfélag, sem hefði allan veg og vanda af þeirri starfrækslu, sem þarna færi fram, og yrði aðili gagnvart ríkisstjórninni um allt, er að myndun þorpsins lyti. Eins og nú er ástatt er talsverður ágreiningur í Vallahreppi um þetta mál, og sýnist sitt hverjum, eins og gengur. Hins vegar virðist samhugur ríkjandi hjá þeim, sem húa í þorpinu og umhverfis það, og tel ég, að þann samhug eigi frekar að styrkja en veikja.

Ætla má, að ýmsir finni að því, að ég legg til, að Eyvindará og Miðhús verði tekin undir þorpið, en ekki Höfði og næstu bæir sunnan við Egilsstaði. Raddir heyrði ég um það eystra, að réttara væri að skipta heldur Vallahreppi við Grínsá, þá muni meira en hálfur hreppurinn fylgja þorpinu. En fyrir minni skoðun liggja þau rök fyrst og fremst, að mér virðist svo sem léttara mundi verða að nytja Eyvindarárland frá hinu væntanlega þorpi, enda er Eyvindará lítill farartálmi, því að hún er nú brúuð og hlýtur auk þess að verða brúuð á öðrum enn hentugri stað áður en langt liður. Og svo er hitt, að mér finnst sanngjarnt og réttlátt, að hvor þessara tveggja aðalhreppa, sem mest munu hafa af þessu þorpi að segja, — Vallahreppur og Eiðahreppur, — leggi sínar þrjár jarðirnar hvor til þorpsmyndunarinnar. Slík skerðing er ekki tilfinnanleg fyrir hvorugan hreppinn, en ætti að taka nægilega mikið land frá Vallahreppi einum, hlyti það að raska mikið málum hans öllum.

Ég hirði svo ekki að hafa þennan formála eða rökstuðning lengri, en set hér fram þær tillögur, sem ég, að mjög vel athuguðu máli, vil gera vegna þorpsmyndunar á Egilsstöðum:

1. Ríkissjóður kaupir nú þegar jarðirnar Eyvindará, Miðhús (og e. t. v. Dalhús líka, sem nú er í eyði), svo og þann hluta úr Egilsstaðalandi, sem Kaupfélag Héraðsbúa nú á. Enn fremur verði reynt að fá keypt landið milli Eiðavegar, Fagradalsbrautar og Austurlandsbrautar, ofan flugvallarins, af Sveini Jónssyni, en fáist það ekki, beiti ríkisstjórnin sér fyrir því að fá það tekið eignarnámi þegar á næsta Alþingi. Enn fremur tel ég, að kaupa ætti allt Egilsstaðaland sunnan skipulagssvæðanna (þ. e. Egilsstaðaskóginn sjálfan upp að Eyvindará og þvert yfir Egilsstaðaland), ef þess væri kostur, því að þar mun verða mikil ásókn um byggingu sumardvalarstaða mjög fljótlega, og þyrfti ekki síður að skipuleggja þá byggð.
2. Nú þegar verði þessar jarðir lagðar saman í einn hrepp, og sé reynt að fá það gert með frjálsum vilja viðkomandi hreppsnefnda og sýslunefndar S.-Múla-

sýslu, en fáist það ekki, verði hreppurinn stofnaður með lögum á næsta Alþingi, líkt og gert var með Selfoss á síðasta Alþingi. Hreppsnefnd þessa nýja hrepps tekur svo að sér að sjá um vöxt byggðarinnar þarna samkvæmt skipulagsuppdætti og byggingarsamþykkt, er sett verður þegar í stað fyrir kaupúnið, en ríkisstjórn feli einhverjum umboðsmanni sínum að hafa eftirlit með því, hvernig er farið með þær eignir og þá fjármuni, sem ríkissjóður leggur sveitarfélaginu til.

3. Þegar fullnægt væri því, sem segir hér á undan í 1. og 2. lið, ætti ríkissjóður að leggja þessar eignir — landið — til hins nýja hrepps með ákveðinni reglugerð um notkun þess og leigumála. Ríkissjóður ætti og að lána hinu nýja sveitarfélagi nægilegt fé til þess að koma upp vatnsveitu og skolpveitukerfi þar, svo og selja því á góðu verði rafstöð þá, sem ríkið á þar nú og rekur. Enn fremur ætti að veita þorpinu ríflegan styrk fyrstu árin til að leggja höfuðgötur, svo að byggðin hnappist ekki allt of mikið saman á of lítinn blett.
4. Undirbúningur að þessu álit ég, að eigi að hefja nú þegar, því að öll bið verður aðeins til þess að torvelda málið á allar hliðar.

Til skýringar tillögum mínum og greinargerð læt ég fylgja uppdrátt af því svæði, sem hinn nýi hreppur á að ná yfir, og er hann merktur inn á kortið með venjulegum blýantsstrikum.

Virðingarfyllt.

Jónas Guðmundsson.

Til félagsmálaráðherra.

Eftir að ráðherra hafði athugað skýrslu eftirlitsmanns, var talið sjálfsagt að reyna fyrst að fara þá leið að leggja málið fyrir hreppsnefndirnar í Vallahreppi og Eiðahreppi, ef vera mætti, að þær féllust á að skipta hreppunum eftir tillögu eftirlitsmannsins. Átti hann í því skyni fund með hreppsnefnd Eiðahrepps að Egilsstöðum 22. sept. 1946 og með hreppsnefnd Vallahrepps að Ketilsstöðum sama dag.

Skýrði eftirlitsmaður málið þar rækilega, og var það nokkuð rætt, en báðar töldu hreppsnefndirnar sig ekki geta svarað málaleitun þessari fyrir en hún hefði verið lögð fyrir almennan hreppsfund. Varð úr, að svarað skyldi fyrir lok októbermánaðar.

Á tilsettum tíma bárust svör hreppsnefndanna, og voru þau þannig:

Hreppsnefnd Vallahrepps.

P. t. Ketilsstöðum, 23. okt. 1946.

Sem svar við málaleitun yðar um skiptingu Vallahrepps vill hreppsnefndin taka eftirfarandi fram:

Almennur sveitarfundur var haldinn um málið 19. okt., og lýsti hann sig andvígán skiptingunni, þar sem tillaga, er mælti með skiptingunni, var felld með 27 atkv. gegn 18. Þar sem meiri hluti hreppsnefndar telur sig ekki geta gengið fram hjá vilja fundarins, sér hann sér ekki fært að mæla með skiptum.

Í hreppsnefnd Vallahrepps.

Hrafn Sveinbjarnarson. Karl Nikulásson. Pétur Jónsson.

(Minni hluti fylgjandi skiptingu.)

Stefán Eyjólfsson. Einar Stefánsson.

Til eftirlitsmanns sveitarstjórnarmálefna.

Hreppsnefnd Eiðahrepps.

Á almennum sveitarfundi í Eiðabínghá, S.-Múl., sem haldinn var að Breiðavaði 29. okt. 1946, var lagt fyrir erindi eftirlitsmanns sveitarstjórnarmálefna, sem hann hafði lagt fyrir hreppsnefndina á fundi 22. sept. s. l., þar sem hann í umboði félagsmálaráðuneytisins óskaði eftir því, að Eiðabínghá gæfi eftir jarðirnar Eyvindará, Miðhús og Dalhús til myndunar nýs sveitarfélags í sambandi við þorp það, sem nú er að rísa upp í Egilsstaðalandi.

Fundurinn taldi sig ekki geta oarðið við þessum tilmælum að svo stöddu, þar sem ekki er vitað, hvernig lönd nefndra jarða yrðu nytjuð. Hins vegar var fundurinn hlynntur því, að í Eiðabínghá yrði skipulagt landbúnaðarhverfi, sem væri þannig uppbyggt, að blómlegur mjólkuriðnaður gæti orðið á vegum félagssamtaka bænda, eins og þegar hefur verið ákveðið.

Hreppsnefndin viðurkennir, að hún gat ekki gefið nægilegar upplýsingar um, hvernig lönd þessara jarða yrðu nytjuð í næstu framtíð, — hvort hafin yrði sjálfstæð starfsemi þar eða löndin aðeins nytjuð frá þorpinu. Eftir ofanrituðu getur nefndin því ekki, á þessu stigi málsins, fallið á að láta áður nefndar jarðir af hendi.

Hins vegar bendir hún á, að í Eiðabínghá er þegar risinn upp visir að sveitaþorpi, þar sem er ríkiseignin Eiðar. Byggingar aukast þar við að skólinn er gerður að gagnfræðaskóla. Fyrirhugað er að byggja á Eiðum heimavistar-barnaskóla. Þar hefur Ungmenna- og íþróttafélag Austurlands heimili sitt og hyggst að beita sér fyrir byggingu íþróttaskóla þar. Margt bendir og til, að byggingar aukist í nágrenni Eiða svo fljótt sem raforka verður aukin þar.

Hreppsnefndinni finnst ástæða til að benda á, að í væntanlegu þorpi á Eiðum mundi í framtíðinni skapast mjög líkar aðstæður og á Egilsstöðum.

Nú virðist ástæða til að ætla, að rafstöðvar Eiða og Egilsstaða verði tengar saman á næstu árum, og mundi nefndin þá leggja til, að skipulögð yrði byggðin á milli þessara staða sem landbúnaðarhverfi.

Nefndin leyfir sér því að leggja til, að þorpið á Egilsstöðum og Eiðabínghá verði sameinað í eitt hreppsfélag, þorpið á Eiðum verði skipulagt sem menntasetur, þorpið á Egilsstöðum sem iðnaðar- og verzlunarþorp, en sveitin að öðru leyti skipulögð sem framleiðsluverfi.

Eiðum, 30. október 1946.

Í hreppsnefnd Eiðabínghár.

Björn Sveinsson. Þórarinn Sveinsson. Þórhallur Helgason.
Ragnar H. Magnússon. Jón Sigfússon.

Eftirlitsmaður sveitarstjórnarmálefna leitaði og, í þessari síðari ferð austur, hófanna um kaup á jörðum þessum, en ýmist voru þar ekki látnar falar fyrir neitt eða þá verðið, sem nefnt var, var hærra en svo, að gengið yrði að því eins og sakir stóðu.

Var þá málum svo komið, að ekki varð lengra komið án þess að Alþingi skærast í málið, og ákvað þá ráðherra að láta semja frumvarp um stofnun kaupþúns á Egilsstöðum, er lagt skyldi fyrir Alþingi á árinu 1947. Hefur félagsmálaráðuneytið samið frumvarpið.

Þess verður að geta hér, að þegar byggð fór að myndast á Egilsstöðum, leitaði þáverandi oddviti Vallahrepps, Sveinn Jónsson, aðstoðar ríkisstjórnarinnar til þess að komið yrði upp rafveitu í þorpinu. Fól ríkisstjórnin rafmagnseftirliti ríkisins að leysa úr þeim vandræðum, því að ekki þótti tiltækilegt, að hið nýja sjúkrahús og læknisbústaðirnir þrír á Egilsstöðum væru rafmagnslausir. Var því sett upp dálítill mótorstöð í þorpinu, og á árinu 1946 var hún stækkuð allverulega. Kostnað við þessa stöð áætlar rafmagnseftirlitið kr. 330000.00.

Það má heita, að alveg sé vatnslaus þar, sem þorpinu er fyrirhugaður staður. Kom fljótt í ljós, þegar byggjast tók, hve bagalegt slíkt vatnsleysi væri. Beitti þá

Sveinn Jónsson sér fyrir því við ríkisstjórnina, að hún ábyrgðist efni til vatnsleiðslu í þorpið, og var það gert og sú vatnsleiðsla lögð á s. l. hausti.

Kostnaður við hana nam ca. kr. 121208.00 og er allur greiddur úr ríkissjóði.

Þá er og að geta þess, að fyrir nokkrum árum var svonefnt Egilsstaðanes tekið eignarnámi undir flugvöll og greitt fyrir það stórfé, og öðru eins hefur verið varið til að lagfæra flugvöllinn og umhverfi hans. Munu í það mannvirki með öllu og öllu komnar um 200 þús. króna.

Enn er þó eftir að leggja skólþveitu, sem er mjög aðkallandi þarna, ef byggð á að haldast og vaxa, og verður hún nokkuð dýr, því að aðstaða er ekki þægileg. Götur hafa heldur engar verið lagðar enn þá, og munu þær verða dýrari en svo, að hreppsnefnd Vallahrepps fái undir þeim kostnaði risið, eigi hann að hvíla á henni án hjálpar.

Það má og telja alveg ókleift að koma upp skipulegu þorpi á Egilsstöðum, nema landið undir því og umhverfis það verði opinber eign. Mun það kosta ærið fé nú þegar, en verða því dýrara sem lengra líður. Er því rétt að kaupa allar jarðirnar nú þegar, ef þess er nokkur kostur. Mun það fé, sem til þess yrði veitt, koma aftur með góðum vöxtum. Fáist landið hins vegar ekki keypt á viðunandi verði, er nauðsynlegt að geta tekið þýðingarmestu landspildurnar eignarnámi.

Til þess að sýna, að Austfirðingar sjálfir hafa fullan hug á því, að þessi þorpsmyndun á Egilsstöðum takist sem best, þykir rétt að hirta hér ályktun síðasta fjórðungsþings Austfirðinga um þetta mál, gerða 16. sept. 1946:

Lögð var fram svo hljóðandi tillaga frá fjórðungsstjórninni:

„Fjórðungsþing Austfirðinga áréttar fyrri ályktanir sínar um það, að ríkisstjórn og Alþingi hlutist til um kaup á hæfilegu landrými handa sveitaþorpi því, sem nú er að rísa upp á Egilsstöðum á Völlum. Vill þingið minna á, að hagkvæmast hefði verið að verða við áskorun fjórðungsþingsins frá 1943 um kaup á landi þessu, þar eð framkvæmdir þær, sem nú þegar hafa verið gerðar á landi þorpsins, hafa þegar valdið verðhækkun á landinu, sem komast hefði mátt hjá, ef ríkissjóður hefði fest kaup í tæða tíð. — Frekari dráttur á landkaupunum leiðir aðeins til enn meiri verðhækkunar lands þess, sem þorpið má ekki án vera í framtíðinni.

Fjórðungsþingið vekur athygli á því, að eðlilegt væri, að ríkisvaldið ætti áþekka hlutdeild í byggingu þorpsins á Egilsstöðum og það á í byggingu kaupsins á Skagatrönd. Ef að þessu ráði yrði horfið, mætti telja, að ríkisvaldið sýni aðal- atvinnuvegum þjóðarinnar, sjávarútvegi og landbúnaði, ámóta tillit með því að beita sér þannig fyrir framtíðar bæjarmyndun bæði við sjávarsíðuna og til sveita.

Skorar þingið á þingmenn fjórðungsins að fylgja þessu máli fast eftir, því að það þolir enga bið.“

Ályktun þessi var samþykkt með 11 samhljóða atkvæðum.

Sýslunefndarmaður Eiðahrepps, hr. Sigurbjörn Snjólfsson, hefur og látið ráðuneytinu í té álit sitt á málinu, og fer bréf hans hér á eftir:

p. t. Reykjavík, 28. des. 1946.

Hr. skrifstofustjóri Jónas Guðmundsson,
Reykjavík.

Í framhaldi af samtali okkar viðvíkjandi þorpinu á Egilsstöðum vil ég taka fram eftirfarandi:

1. Það var stjórn fjórðungsþings Austfirðinga, sem fór fram á það við ríkisstjórnina á sinum tíma, að hún fæli skipulagsnefnd bæja og kaupsins að skipuleggja þorp á Fljótsdalshéraði, eftir því sem henta þætti.
2. Fjórðungsþingið lagði á það mikla áherzlu, að ríkið keypti land svo mikið sem þurfa þætti, til þess að þorpið gæti vaxið með eðlilegum hætti.

3. Enn fremur legði ríkið götur, vatnsleiðslur, frárennsli og byggði rafstöð fyrir þorpið og veitti því annan þann stuðning, sem nauðsynlegur mætti teljast.

Herra Björn Þórðarson, sem þá var forsætisráðherra, tók þessu máli vel og hét því stuðningi sínum. Fól hann skipulagsnefnd að ákveða og staðsetja þorpið, skipuleggja byggðina, en lengra var ekki farið í það sinn. Síðan hefur verið að tilhlutun þess opinbera byggð rafstöð og lögð vatnsleiðsla, en um landspursmálið hefur enn ekki verið neinu til lykta ráðið.

Það, sem ég tel að gera þurfi nú sem allra fyrst, er að skipta þorpinu úr sem einstökum hreppi, og ætti það að gerast á þann hátt að taka úr Vallahreppi þrjár jarðir, Egilsstaði, Kollsstaði og Kollsstaðagerði. Yrðu þá eðlileg mörk og haganleg milli Kollsstaða og Kollsstaðagerðis annars vegar og Höfða hins vegar, sem þá yrði yzti bær í Vallahreppi. Af Eiðabínginghánni yrðu svo teknar aðrar þrjár jarðir, Eyvindará, Miðhús og Dalhús.

Mér er það vel ljóst, að þetta á ekki almennu fylgi að fagna, eins og sakir standa í viðkomandi hreppum. En ég tel hins vegar, að þetta sé svo mikið stórmál og ekki sérmál eins eða tveggja hreppa, að það verði algerlega að horfa yfir svo þröng sjónarmið og ráða þessu til lykta nú þegar.

Það, sem mér virðast vera aðalrökin hjá þeim, sem enga breytingu vilja í þessu efni og telja bezt færi á því, að þorpið sé áfram í Vallahreppi og það þurfi ekki land nema til að standa á, er þetta:

1. Það sé engin ástæða til að skipta þorpinu úr, það geti náð fullum og eðlilegum vexti, þó að það sé áfram í Vallahreppi. Og fremur sé ástæða til að stækka en minnka hreppana, eftir því sem fólkinu fækki í sveitunum.
2. Þetta eigi að vera iðnaðar- og verzlunarþorp, en ekki landbúnaðar. Færu þorpsbúar að rækta land og framleiða landbúnaðarvörur, mundi það spilla fyrir þeim, sem slíkar vörur framleiða þar í nágrenni.

Um fyrra atriðið er það að segja, að reynslan hefur sýnt það, að þorp og dreifbýli á ekki vel saman í einu og hafa hreppsfélagi. Þarfirnar eru svo ólíkar. Enda mun það hafa verið svo, að hreppsnefndin í Vallahreppi hefur ekki svo vitað sé haft neina forgöngu um málefni þorpsins enn sem komið er.

Um það síðara er það að segja, að þorp, sem myndað er á Fljótsdalshéraði, á vitanlega að hafa nóg landrými, svo að þar verði hægt að samrýma það kostum þéttbýlisins, og eru til þess betri skilyrði þarna en víðast annars staðar.

Mér finnst allt benda til þess, að byggðin hljóti að þéttast á næstunni á þeim stöðum í sveitum, sem skilyrði eru bezt með hliðsjón af samgöngum, ræktun o. fl. Það er því mjög áriðandi, að sú nýsköpun, sem á sér stað í þeim efnum, sé gerð með fyrirbyggju og af framsýni. Ég legg því á það mikla áherzlu, að þorpi því, sem nú á að rísa upp í miðju eins bezta héraðs landsins, verði af Alþingi og stjórnarvöldum sköpuð þau lífsskilyrði, sem með þarf til þess að það geti vaxið og vel dafnað.

Að endingu vil ég svo benda á það, að ég tel jafnframt mjög nauðsynlegt, að ríkið kaupi eða taki eignarnámi, eftir því sem málið horfir við, það land, sem þorpið þarf nauðsynlega á að halda í næstu framtíð.

Virðingarfyllt.

Sigurbjörn Snjólffsson.

Þá er enn fremur rétt, að hér sé minnt að lokum á það, hvað íbúar hins nýja þorps sjálfir leggja til mála þessara eða vilja, að gert sé.

Kemur álit þeirra bezt fram í eftirfarandi áskorunarskjali til félagsmálaráðuneytisins og bréfi, sem bráðabirgðastjórn Nýbyggjendafélags Egilsstaðarþorps sendi skrifstofustjóranum í félagsmálaráðuneytinu um líkt leyti og hinir almennu sveitarfundir í Vallahreppi og Eiðahreppi felldu að mæla með því, að Egilsstaðarþorp yrði gert að sérstöku sveitarfélagi nú þegar.

Bréf þessi eru svo hljóðandi:

Egilsstöðum, 8. nóv. 1946.

Vér undirritaðir íbúar þorps þess, sem er að myndast í landi Egilsstaða í Vallahreppi, leyfum oss virðingarfyllst að fara þess á leit við hið háa félagsmálaráðuneyti, að það hlutist til um, að þorpið ásamt nærliggjandi jörðum verði gert að sérstöku sveitarfélagi.

Þessar nærliggjandi jarðir eru Egilsstaðir, Kollsstaðir, Kollsstaðagerði (í Vallahreppi), Eyvindará, Miðhús og Dalhús (í Eiðahreppi).

Vér viljum hér með gera stutta grein fyrir afkomumöguleikum væntanlegs þorps: Hér mun verða samgöngumiðstöð Fljótsdalshéraðs og þess vegna aðalverzlunarstaðurinn. Verzlunarstarfsemi er þegar rekin á staðnum. Kaupfélag Héraðsbúa og Markús Jensen frá Eskifirði hafa hér verðlanir. Stórt og vandað verzlunarhús kaupfélagsins að Egilsstöðum ber vott um þá þýðingu, sem þessi verzlunarstaður þegar hefur.

Starfsemi kaupfélagsins á staðnum á að stórauka á næstu árum. Verið er að byggja sláturhús og frystihús fyrir Fljótsdalshérað, en mjólkurstöðina á að byggja á næsta ári.

Ýmiss konar viðgerðarstarfsemi á vélum og landbúnaðaráhöldum er þegar rekin hér, og rekstur margs konar verkstæða er að hefjast.

Með ræktun landsins í nágrenni fyrirhugaðs þorps mætti bæta verulega lífsafkomumöguleika íbúanna, því að túnrektarskilyrði eru ágæt. Við slíka ræktun eru framtíðarmöguleikar til þorpsmyndunar bundnir að verulegu leyti.

Í þorpinu hafa aðsetur héraðslæknar Egilsstaðalæknishéraðs og dýralæknir Austurlands. Hér á einnig að búa ráðunautur Búnaðarsambandsins og jafnvel fleiri opinberir starfsmenn.

Afkomuskilyrði fyrirhugaðs þorps eru með þeim hætti, að framfarir hljóta að verða miklar á næstu árum. Íbúarnir vilja þess vegna, að hér verði sjálfstætt sveitarfélag. Vér teljum, að verkefnum þeim, sem leysa þarf í sambandi við áframhaldandi þróun þorpsins, sé bezt borgið í vorum höndum. Það er betra en að hreppsnefnd Vallahrepps hafi forustuna í félagslegum málum vorum, sem varða eingöngu framfarir í þorpinu.

Í þessu sambandi verður að taka það skýrt fram, að höfuðvandamál væntanlegs þorps er enn óleyst. Það er umráða- og eignarréttur þess lands, sem þorpið er byggt á og þarf á að halda.

Ólíklegt er, að hreppsnefnd Vallahrepps vilji taka á sig þær kvaðir, sem kynnu að fylgja viðunanlegri lausn þessa máls. Um önnur mál má segja hið sama, svo sem rafvirkjunarmál, vatnsveitumál og skólpagnamál o. s. frv.

Fyrir þróun væntanlegs þorps er eðlilegast og tryggast, að íbúarnir hafi sjálfir forgöngu í öllum félagslegum vandamálum, sem leysa verður og eingöngu varða afkomu þeirra.

Væntanlegt þorp þarf þess vegna að verða sérstakt sveitarfélag.

Nýbyggðin hér um næstu áramót verða 60—70 íbúar, en fjölgun á fólki fyrir-sjáanleg.

Hér hefur verið byggt: Verzlunarhús kaupfélagsins, læknabústaður, sem jafnframt á að vera sjúkrahús, bústaður dýralæknis, fjögur íbúðarhús, en smíði annarra fjögurra íbúðarhúsa langt komin.

Með tilvísun til framanskráðrar greinargerðar leyfum vér oss að vænta þess, að hið háa ráðuneyti taki málaleitun vora til vinsamlegrar athugunar og hlutist til um, að myndað verði nýtt sveitarfélag og skipting Valla- og Eiðahreppa fari fram samkvæmt tilmælum vorum.

(22 undirskriftir.)

Til félagsmálaráðuneytisins.

Egilsstöðum, 7. nóv. 1946.

Hr. skrifstofustjóri Jónas Guðmundsson,
Reykjavík.

Vér undirritaðir, kosnir í bráðabirgðastjórn nýbyggjenda Egilsstaðaparps, sendum yður hér með ályktun okkar viðvíkjandi hreppaskiptum og önnur mál varðandi Egilsstaðaparp.

Eins og yður mun kunnugt, var tillaga um hreppaskipti rædd hér á almennum sveitafundi í Valla- og Eiðahreppi. Og var felld þar, þó með litlum atkvæðamun. Má þó taka fram, að hreppsnefndir beggja hreppa greiddu atkvæði með skiptingunni. En þar sem öðrum hreppsþúum mun ekki hafa þótt málið liggja nógu ljóst fyrir, fengust þessar tillögur ekki samþykktar að svo stöddu.

Okkur þorpsþúum er ljóst, að þess var naumast að vænta, að mál sem þetta fengi aðrar undirtektir en varð hjá viðkomandi hreppum, því að þetta eru dálítið viðkvæm mál og menn yfirleitt ekki nógu viðsýnir til að sjá, hve mikill hagur það yrði fyrir þetta hérað, ef hér risi upp myndarlegt þorp með verzlun og iðnaði til stórfelldra hagsbóta fyrir Héraðið.

Þar sem yður er kunnugt, hvernig þessi mál standa, og hafið gert tillögur um úrlausn þeirra, þá treystum við ibúar þorpsins því, að þér greiðið fyrir þessu máli sem fljótast og bezt þér getið. Því að okkur er það mikið áhugamál, að það verði leyst sem fyrst líkt tillögum þeim, sem við látum fylgja hér með og treystum yður að koma til réttra aðila.

Virðingarfyllt.

F. h. nýbyggjenda Egilsstaðaparps.

Einar Stefánsson.   Stefán Pétursson.   Stefán Einarsson.

Hér hefur þá verið rakin saga þessa máls og sýnt fram á, að vart mun um aðra leið að ræða en þá, sem í frumvarpi þessu er gert ráð fyrir að fara, eigi af því að verða, að þessu nýja þorpi verði hjálpað á legg af ríkisvaldinu. Verði það hins vegar ekki gert, mun samt vaxa upp þorp á Egilsstöðum eða í grennd við þá, en það þorp mundi verða álíka vanskapningur og flest þau kauptún við sjávarsíðuna hafa orðið, sem vaxið hafa upp svo að kalla í trássi „við Guð og menn“.

Það kostar svo milljónir á milljónir ofan að bæta úr því vandræðaástandi, sem slík þröngsýni skapar, og verður þó aldrei að fullu lagað, og sá tími ætti nú að vera liðinn, að Alþingi léti það viðgangast, að þorp fengju að vaxa upp skipulagslaust.